

**IJTIMOIIY ONGNING MOHIYATI VA NAMOYON BO‘LISH
XUSUSIYATLARI: KLASSIK NAZARIYALAR VA ZAMONAVIY
TRANSFORMATSIYALAR TAHLILI**

Muhammad Yusuf Abdullaxo‘jayev

Toshkent davlat tibbiyot universiteti 1-Son davolash ishi fakulteti

115 – “B” guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Shakarov Bobur**

Annotatsiya: ushbu tadqiqot ishi ijtimoiy ong fenomenining ontologik mohiyati va uning zamonaviy jamiyatdagi namoyon bo‘lish xususiyatlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Maqolada ijtimoiy ong shunchaki obyektiv borliqning in‘ikosi emas, balki ijtimoiy organizmning kognitiv barqarorligini ta‘minlovchi murakkab gomeostatik regulyator ekanligi asoslab beriladi. Tadqiqot doirasida K. Marks, E. Dyurkgeym, Yu. Habermas va M. Fuko kabi mutafakkirlarning klassik nazariyalari zamonaviy raqamli transformatsiyalar kontekstida qayta ko‘rib chiqildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda ijtimoiy ongning shakllanishi makrodarajadagi mafkuraviy ta‘sirlardan individual habitus va biohokimiyat nazorati ostidagi mikrodarajadagi jarayonlarga ko‘chmoqda. Maqolada ratsional muloqotning inqirozi va simulyakrlar hukmronligi sharoitida ijtimoiy ongning sog‘lom rivojlanishi uchun kognitiv immunitetni shakllantirish zaruriyati ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy ong, ijtimoiy borliq, gomeostaz, kollektiv ong, biohokimiyat, simulyakr, ratsional diskurs, raqamli anomiya.

1. Kirish

Ijtimoiy ong fenomenologiyasi an'anaviy tarzda obyektiv borliqning subyektiv aksi sifatida talqin etilsa-da, zamonaviy ijtimoiy transformatsiyalar ushbu jarayonning murakkabroq, iyerarxik tabiatga ega ekanligini ko'rsatmoqda. Ijtimoiy borliq va ong o'rtasidagi dialektik munosabat bugungi kunda shunchaki "aks sado" emas, balki ijtimoiy organizmning axborot almashinuvi va kognitiv barqarorligini ta'minlovchi murakkab aloqa tizimiga aylangan. Xususan, raqamli reallik va axborot gipersonallashuvi davrida ijtimoiy ongning "gomeostatik" funksiyasi — ya'ni tashqi axborot entropiyasiga qarshi jamiyatning ichki yaxlitligini saqlash roli birinchi o'ringa chiqmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi ijtimoiy ongning asosiy klassik shakllarini (siyosiy, huquqiy, axloqiy va hk.) zamonaviy sotsiologik nazariyalar prizmasidan o'tkazgan holda, ularning strukturaviy-funksional determinatsiyasini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot ijtimoiy ong shakllarining jamiyat hayotidagi "molekulyar" funksiyalarini, ya'ni ularning ijtimoiy barqarorlikni saqlashdagi maxsus mexanizmlarini ochib berishga qaratilgan. Shu bilan birga, maqolada ijtimoiy ongning "diskursiv boshqaruv" qurolidan "simulyativ reallik" darajasiga o'tish tendensiyalari tanqidiy tahlil etiladi.

2. TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODS)

Ushbu tadqiqot ijtimoiy ong fenomenini sifat tahlili (qualitative analysis) va nazariy sintez usullari orqali o'rganishga yo'naltirilgan. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi to'rtta asosiy bosqichdan iborat:

2.1. Nazariy triangulyatsiya (Theoretical Triangulation)

Tadqiqotda ob'ektivlikni ta'minlash maqsadida nazariy triangulyatsiya metodidan foydalanildi. Bunda ijtimoiy ong hodisasi uch xil fundamental paradigma prizmasidan tahlil qilindi:

1. Strukturaviy-funksionalizm (E. Dyurkgeym): Ijtimoiy ongning integratsion funksiyalarini o'rganish uchun.
2. Konfliktlar nazariyasi (K. Marks): Ijtimoiy ongning sinfiy va iqtisodiy determinatsiyasini ochib berish uchun.
3. Kritik nazariya va diskurs-tahlil (Yu. Habermas, M. Fuko): Ijtimoiy ongning muloqot va hokimiyat munosabatlari orqali transformatsiyasini tahlil qilish uchun.

2.2. Qiyosiy-tipologik tahlil (Comparative-Typological Analysis)

Ijtimoiy ongning tarixiy shakllari va zamonaviy ko'rinishlarini qiyoslashda ushbu metod qo'llanildi. Klassik "mexanik birdamlik" modeli zamonaviy raqamli jamiyatdagi "organik" va "virtual" modellar bilan solishtirildi. Bu metod ijtimoiy ongning evolyutsion dinamikasidagi "molekulyar" o'zgarishlarni (individual habitus darajasidagi o'zgarishlarni) aniqlash imkonini berdi.

2.3. Kritika va kontent-tahlil (Critical Discourse Analysis - CDA)

Zamonaviy ijtimoiy ongning manipulyatsiyaga moyilligini o'rganishda Kritik Diskurs Tahlil (CDA) metodi ishlatildi. Bunda:

1. Davlat va jamoatchilik o'rtasidagi axborot oqimlari;
2. Lobbizm guruhlarining qaror qabul qilish jarayonidagi "nutqiy strategiyalari";
3. Raqamli platformalarning ijtimoiy ongni "simulyatsiya" qilish mexanizmlari o'rganildi.

2.4. Konseptual operatsionalizatsiya (Conceptual Operationalization)

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida ijtimoiy ong tushunchasi quyidagi o'zgaruvchilar (variables) orqali operatsionalizatsiya qilindi:

1. Kognitiv barqarorlik: Jamiyatning axborot bosimiga qarshi ichki immuniteti.
2. Ijtimoiy gomeostaz: Ijtimoiy ong shakllarining jamiyat muvozanatini saqlashdagi samaradorligi.
3. Dinamik zichlik: Ijtimoiy aloqalarning jadalligi va uning ong shakllanishiga ta'siri.

3. TADQIQOT NATIJALARI (RESULTS)

Olib borilgan nazariy-metodologik tahlillar va qiyosiy sotsiologik triangulyatsiya natijasida ijtimoiy ong fenomenining zamonaviy strukturaviy dinamikasiga oid quyidagi fundamental natijalar qayd etildi:

3.1. Ijtimoiy ongning "Gomeostatik" regulyatsiya modeli

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy ong shakllari (ayniqsa, axloqiy va huquqiy ong) jamiyatda kognitiv barqarorlikni ta'minlovchi gomeostatik mexanizm vazifasini o'taydi.

- Mexanizm: Ijtimoiy borliqdagi keskin o'zgarishlar (iqtisodiy inqirozlar, texnologik sakrashlar) yuzaga kelganda, ijtimoiy ong "himoya filtrlari"ni ishga tushiradi. Bu jarayon biologik organizmdagi manfiy teskari aloqa (negative feedback) tamoyiliga o'xshash bo'lib, ijtimoiy entropiyaning (tartibsizlikning) kritik darajaga yetishiga to'sqinlik qiladi.

- Fakt: E. Dyurkgeymning "repressiv" va "restitutiv" huquq modellari bugungi kunda raqamli "ijtimoiy reyting" va "etik filtrlar" shakliga transformatsiya bo'lganligi aniqlandi.

3.2. Ijtimoiy ongning "Molekulyar" determinatsiyasi va Habitus

Burdye va Fuko nazariyalari asosida o'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy ongning individual darajadagi in'ikosi "molekulyar" xarakterga ega.

- Habitus transformatsiyasi: Ijtimoiy ong shunchaki tashqi g'oyalar majmuasi emas, balki subyektning kognitiv va fiziologik darajasiga singdirilgan "avtomatik reaksiyalar" tizimidir.

- Natija: Zamonaviy ta'lim va media institutlari "sun'iy habitus" yaratish orqali ijtimoiy ongni mikrodarajada (individual xulq-atvor darajasidaga) boshqarish imkoniyatiga ega bo'lganligi tasdiqlandi. Bu esa "bio-hokimiyat" (Fuko) mexanizmlarining raqamli muhitga to'liq adaptatsiyasini anglatadi.

3.3. Ratsional diskursning "Simulyativ" eroziyasi

Kritik diskurs tahlili (CDA) natijalari Yu. Habermas aytgan "jamoatchilik sohasi"ning jiddiy inqirozga uchraganini ko'rsatdi.

- Argument kuchi vs. Algoritm kuchi: Zamonaviy ijtimoiy ongda "argument kuchi" o'rnini algoritmik g'alayonlar va PR-manipulyatsiyalar egallagan.

- Simulyatsiya darajasi: Tadqiqot natijasida aniqlangan eng xavotirli tendensiya — bu ijtimoiy ongning "giperreallik" (Bodriyar) holatiga o'tishidir. Ya'ni, jamoatchilik fikri real ijtimoiy muammolarga emas, balki media tomonidan yaratilgan "soxta voqeliklarga" (simulyakrlarga) reaksiya bermoqda.

3.4. Ijtimoiy ong shakllarining iyerarxik korrelyatsiyasi

Tadqiqot davomida ijtimoiy ongning turli shakllari o'rtasidagi bog'liqlik

Ijtimoiy ong shakli	Regulyatsiya obyekti	Zamonaviy holati (Status quo)
Siyosiy ong	Davlat-jamiyat munosabati	Algoritmik manipulyatsiyaga moyil
Huquqiy ong	Ijtimoiy adolat/Me'yor	"Bio-hokimiyat" nazorati ostida
Axloqiy ong	Interpersonal (shaxslararo) aloqa	Korporativ va simulyativ qadriyatlar
Ilmiy ong	Obyektiv haqiqat	"Post-haqiqat" (Post-truth) bosimi ostida

koeffitsiyenti tahlil qilindi (Nazariy model asosida):

4. MUNOZARA (DISCUSSION)

Ushbu tadqiqot natijalari ijtimoiy ongning zamonaviy transformatsiyalari klassik sotsiologik modellardan sezilarli darajada farqlanishini ko'rsatmoqda.

Quyida aniqlangan natijalarning nazariy tahlili keltiriladi:

4.1. Raqamli gomeostaz va anomiya muammosi

E. Dyurkgeym ijtimoiy ongni jamiyatning yaxlitligini saqlovchi mexanizm deb hisoblagan edi. Biroq, tadqiqot natijalari (3.1-band) shuni ko'rsatadiki, zamonaviy axborot oqimi sharoitida ijtimoiy ong o'zining gomeostatik filtrlash qobiliyatini yo'qotmoqda. Axborot entropiyasining haddan tashqari yuqoriligi jamiyatda "raqamli anomiya" holatini keltirib chiqarmoqda, bunda an'anaviy axloqiy va huquqiy normalar virtual reallik bosimi ostida o'zining regulyativ kuchini yo'qotmoqda.

4.2. Marksistik determinizm va algoritmik gegemoniya

K. Marks ijtimoiy ongni iqtisodiy bazisning aksi deb baholagan bo'lsa, bugungi kunda ushbu "bazis" raqamli platformalar va algoritmlar shakliga o'tgan. Munozara shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy ong endi nafaqat ishlab chiqarish munosabatlari, balki "axborot ishlab chiqarish" vositalariga egalik qiluvchi guruhlar (lobbistlar) tomonidan boshqarilmoqda. A. Gramshi aytgan "gegemoniya" endi maktab yoki cherkov orqali emas, balki shaxsiy "habitus"ga ta'sir qiluvchi algoritmlar orqali amalga oshmoqda.

4.3. Bio-hokimiyat va tibbiy diskursning roli

M. Fuko nazariyasi kontekstida qaralganda, ijtimoiy ongning "molekulyar" darajada boshqarilishi (3.2-band) bio-hokimiyatning yangi bosqichidir. Shifokor nigohi va tibbiy bilimlarning jamiyat ongidagi o'rni shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy ong endi faqat siyosiy g'oyalar emas, balki inson salomatligi, tana gigiyenasi va hayot tarzi haqidagi "normativ" bilimlar orqali ham shakllanmoqda. Bu esa ijtimoiy ongning "meditsinalashuvini" (medicalization) anglatadi.

4.4. Ratsional muloqotning eroziyasi va simulyakrlar hukmronligi

Yu. Habermasning ratsional muloqot nazariyasi va J. Bodriyarning simulyakrlar konsepsiyasi o'rtasidagi to'qnashuv zamonaviy ijtimoiy ongning eng katta ziddiyatidir. Tadqiqotimiz shuni tasdiqlaydiki, jamoatchilik sohasida "argument kuchi"ning yo'qolishi ijtimoiy ongni giperreallik domiga tushirib qo'ygan. Jamoatchilik ongi real muammolar (masalan, ijtimoiy adolatsizlik) bilan emas, balki simulyatsiya qilingan media-shoular bilan band bo'lib qolmoqda.

5. XULOSA (CONCLUSION)

Ushbu tadqiqot ijtimoiy ong fenomenini klassik sotsiologik paradigmalar va zamonaviy bio-ijtimoiy yondashuvlar sintezida tahlil qilib, quyidagi fundamental nazariy xulosalarni taqdim etadi:

1. Ijtimoiy ong — jamiyatning "kognitiv gomeostazi" sifatida. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy ong shunchaki borliqning passiv in'ikosi emas, balki ijtimoiy organizmning ichki barqarorligini ta'minlovchi murakkab regulyator tizimidir. E. Dyurkgeym aytgan "kollektiv ong" bugungi kunda axborot entropiyasiga qarshi turuvchi ijtimoiy immunitet vazifasini bajarmoqda. Biroq, raqamli transformatsiyalar ushbu immunitetni zaiflashtirib, jamiyatni "axborotli autoimmun" holatiga — ya'ni jamiyat o'z-o'zini anglash mexanizmlari unga qarshi ishlaydigan inqirozli nuqtaga yaqinlashtirmoqda.

2. Molekulyar determinatsiya va subyektning "habitual" transformatsiyasi. K. Marksning iqtisodiy determinizmi va P. Burdyening "habitus" nazariyasi zamonaviy bosqichda inson ongining mikrodarajadagi boshqaruviga o'tganligini isbotlaydi. Ijtimoiy ong endi yirik mafkuraviy bloklar orqali emas, balki "molekulyar" darajada — algoritmlar, raqamli bio-hokimiyat (M. Fuko) va individual iste'mol odatlari orqali shakllanmoqda. Bu esa ijtimoiy borliq va ong

o'rtasidagi munosabatni "yuqoridan-pastga" (top-down) emas, balki tarqoq va uzluksiz nazorat tizimiga aylantirgan.

3. Ratsional diskursning eroziyasi va "giperreallik" xavfi. Yu. Habermas orzu qilgan "ratsional muloqot" maydonlarining J. Bodriyar aytgan "simulyakrlar" bilan almashinuvi ijtimoiy ongning eng katta patologiyasidir. Jamoatchilik fikri o'zining tanqidiy-tahliliy funksiyasini yo'qotib, manipulyativ obrazlar in'ikosiga aylanib qolmoqda. Bu jarayon ijtimoiy ongning obyektiv reallikdan uzilishiga va jamiyatning o'z taraqqiyot qonuniyatlarini anglash qobiliyatini susaytirmoqda.

Yakuniy mulohaza. Ijtimoiy ongning kelajakdagi rivojlanishi uning raqamli simulyatsiyalardan qanchalik ozod bo'lishiga va subyektning "kognitiv suvereniteti" qay darajada tiklanishiga bog'liq. Ijtimoiy organizmning "sog'lomlashishi" nafaqat iqtisodiy islohotlarni, balki ijtimoiy muloqotning etik va ratsional poydevorini qayta qurishni taqozo etadi. Faqatgina erkin va tanqidiy muloqot maydonlarining tiklanishi ijtimoiy ongni manipulyativ "asabiy buzilishlar"dan himoya qila oladigan yagona samarali mexanizmdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Baudrillard, J. (1981). Simulacra and Simulation. Ann Arbor: University of Michigan Press.
2. Bourdieu, P. (1977). Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Durkheim, É. (1984). The Division of Labour in Society. London: Macmillan. (Original work published 1893).

4. Foucault, M. (1973). The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception. London: Tavistock.
5. Habermas, J. (1989). The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge, MA: MIT Press.
6. Marx, K., & Engels, F. (1970). The German Ideology. New York: International Publishers. (Original work written 1845-1846).
7. Weber, M. (1930). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. London: Allen & Unwin.
8. Narkulov va b. (2024). Ijtimoiy borliq va ong dialektikasi: Zamonaviy transformatsiyalar. Toshkent: Fan.